

BATSÁNYI JÁNOS NAPÓLEONNAK SZÁNT
ÁLLAMELMÉLETI MUNKÁJA 1809-BŐL

A viaskodás—Toldalék (Der Kampf—Anhang) teljességében több mint másfél évszázadig ismeretlenül lappangó kötetpéldányát 1964-ben találta meg Zsindely Endre a schaffhauseni Városi Könyvtárban. Azóta bizonyossá vált, hogy a német nyelven íródott munka mind Batsányi János életművében, mind pedig a magyar irodalomban, eszmetörténetben, illetve történelemben kiemelkedő jelentőségű helyet foglal el.¹ A mű némely részei először 1803-ban láttak napvilágot (a költemény második része teljes egészében és a harmadik rész eleje) Herder folyóiratának az Adrasteanak posztumusz kötetében — névtelenül. Batsányi 1803 után tovább dolgozott ezen a munkáján, és 1809 augusztusában — Bécs francia megszállásakor — készült el a befejező rész, A hűbériségről és az új európai államrendszerről, vagyis a köztársasági alkotmányú monarchiáról szóló elméleti értekezés, a Toldalék.² Alig telt el néhány hónap s a magyar költő művét nem kisebb cég mint a híres Cotta kiadó vette gondjaiba. A Johann Friedrich Cottával folytatott levelezésből azonban nemcsak a munka sajtó alá rendezésének és kiadási előkészületeinek számos nehézségére, hanem annak marakáns, tendenciózus politikai tartalmára is fény derül. Batsányi a német mellett francia nyelvű kiadást akart készíttetni, hisz művét elsők között Napóleonnak szerette volna átnyújtani.³ A Der Kampf—Anhang 1810-ben ugyancsak névtelenül jelent meg Tübingában, s a kiadás helyéül mindössze Deutschland lett feltüntetve.

A Toldalékban kifejtett politikai program ismeretében persze ez az anonimitás, Batsányi félelme a gyalázatos bécsi titkosrendőrségtől korántsem tekinthető a Kufsteint megjárt ember alaptalan gyanakvásának, túlzott óvatosságának.⁴ Erről meggyő-

¹ A Der Kampfra vonatkozó legfontosabb szakirodalom. ZSINDELY ENDRE: Egy értékes hungarica: Batsányi János 1810-es mostanáig lappangó műve a Schaffhauseni Városi Könyvtárban. *Magyar Könyvszemle*, 1964. 1. sz. 62—65. I. KERESZTURY DEZSŐ: Batsányi egy elveszett műve nyomában. *A könyv*, 1964. 3. sz. 74—77. I. ZSINDELY ENDRE: Batsányi János párizsi levelei Johann Georg Müllerhez. *Irodalomtörténeti Közlemények*, (a továbbiakban ItK) 1964. 1—2. sz. 65—81. 216—229. I. KERESZTURY DEZSŐ—TARNAI ANDOR—ZSINDELY ENDRE (sajtó alá rendezte): Batsányi János Összes Művei, (a továbbiakban BJÖM) IV. Bp. 1967. 140—169. I. TARNAI ANDOR: Batsányi Der Kampf-ja (Szauder József és Benda Kálmán hozzászólásával). ItK, 1967. 3. sz. 265—274. I. SZAUDER JÓZSEF: Géniusz és Torzó (Batsányi Der Kampf-jához). in: SZAUDER JÓZSEF: *Az estve és Az álom*. Bp. 1970. 297—307. I. KERESZTURY DEZSŐ: Napóleon mint „Felszabadító” — magyar szemmel. *Helikon*, 1976. 2—3. sz. 219—225. I. MÉREI GYULA (főszerk.)—VÖRÖS KÁROLY (szerk.): *Magyarország története 1790—1848 I.* Bp. 1980. (a továbbiakban Magyarország története 5/1) 460. I.

² BJÖM IV. Bp. 1967. 142—153. 159—160. I.

³ „Nebst dem Einen wären mir eigentlich noch 2 bis 3 Abdrücke unentbehrlich. Dem Kaiser Napoleon selbst soll ein gedrucktes Exemplar zugleich mit der hier zu veranstaltenden Uebersetzung übergeben werden.” (Batsányi János levele Johann Friedrich Cottához. Párizs, 1810. május 20. in: BJÖM IV. 184. I.)

⁴ „Sie, mein edler Freund! haben von dieser schändlichen geheimen Polizey von Wien nichts zu besorgen; an der nöthingen Vorsicht und Weisheit aber werden Sie es nicht fehlen las-

zódhetünk akkor, ha idézzük a Habsburg monarchia alattvalóinak politikai lehetőségeit jellemző, a meghurcoltatás életrajzi mozzanatától átitatott, s az 1789. augusztus 26-i Jogok Nyilatkozatával szembesített sorokat. Így II. Ferenc császár birodalmában az ember „... mintegy törvény nélküli! Őt ... csak parancsok, rendeletek, pátensek stb. (amelyeket ott persze törvénynek neveznek és számára annak is kell számítaniuk) útján rendszerint (a hatalom) kénye-kedve szerint, nem is annyira irányítják, vagy mint valami örökké kiskorú gyermeket járószalagon vezetik, mint inkább értelem — és akaratnélküli állatként mindenféle kényszerítő eszközzel, kancsukával stb. hajtják; ... Nem polgára az államnak; ... nem is alattvalója, csak cselédje, csak rabszolgája urának. Érdeme, egyetlen erénye a hallgatás és engedelmeskedés; amiként viszont a gondolkodás és szabad véleménynyilvánítás megbocsáthatatlan, nagy bűncselekmény, amiért a legszigorúbb büntetéssel kell sújtani és a leggyűlötebb névvel illetni. Végezetül nem személy, hanem csak tárgynak számít! ... kivéve akkor, ha születés vagy különös kegy folytán ama kivételezett kasztok egyikéhez tartozik, amelyeknél a véletlen lép az érdem helyére, ... hogy közreműködjenek a többség elnyomásában és lealacsonyításában.”⁵

A névtelenségbe burkolózás úgymond „praktikus” oldala mellett viszont érdemes felfigyelni arra az intellektuális magatartási lehetőségre is, mely egy raynali hivatkozás totális látásmódjának követelményével alátámasztott, a félelemtől és reménytől egyaránt megtisztult lelkületű embernek az alapelemek metafizikájától a történelmi folyamatok biztos áttekintési igényéig terjed.⁶

A viaskodás—Toldalék általános jellemzésére vonatkozóan mindenekelőtt a kritikai kiadás értékelő gondolatait idézzük. Így »nem túlzás azt állítani, hogy a nagy vers és a hozzá fűzött prózai kommentár a politikus költő 1796 és 1809 közötti másfél évtizedének fő műve: ebben tesz minden részletében imponáns kísérletet, hogy 1795-re már kialakult, de a meghurcoltatás és fogság hatására széttöredezett világképének egységét újra helyreállítsa, s hogy az európai politika újabb fordulatai után új gyakorlati feladatot tűzzön maga elé. A Der Kampf a költői pálya egészében szemlélve nem más, mint politikai kommentárral kísért lírai beszámoló, melynek leküzdése után a „Látó” szeme előtt új lehetőség jelenik meg, Napóleon meggyőződéses támogatása.«⁷ E néhány sor ürügyén szabadjon leszögeznünk itt azt is, hogy miután dolgozatunk Batsányi János államelméleti koncepcióját vizsgálja, a Toldalékkal (Anhang) mint önálló gondolati egységgel foglalkozunk. Ezért a munka úgymond ódai részére csak annyiban utalunk, amennyiben ez történelmi, társadalmi s politikai szempontokat követő eszmefuttatásainkhoz — figyelembe véve a műalkotás egységes egészét — elengedhetetlenül szükséges.

sén.” (Batsányi János levele Johann Friedrich Cottához. Párizs, 1809. december 21. Uo. 175—176. l.)

⁵ Toldalék. in: BJÖM IV. 135—136. l.

⁶ Uo. 106. l. A Toldalék 1. számú jegyzetének idézete közvetlen folytatása annak a raynali gondolatnak, melyet Batsányi már 1792-ben boncolgatott az Elegyes dolgokban. „Az Igazságnak felséges képe, úgy mond RAYNÁL, mindenkor előttem volt. Oh szentséges Igazság! Te valál egyedül, a’ kit tiszteltem. Hogy—ha lesznek munkámnak még Olvasóji a’ jövőendő százakban; tehát azt akarom: hogy, látván, mennyire ki-fejtettem én magamat minden pártos indulatokból és elő-ítéletekből, ne tudgyák a’ tartományt, melyben születtem; ne tudgyák, mi-némű Igazgatás alatt éltem, milyen hivatalokat viseltem, mitsoda hitet vallottam: azt akarom, hogy mindnyájan polgár-társoknak, baráttynoknak tartsanak.” (Elegyes dolgok. in: BJÖM II. Bp. 1960. 242—243. l.) Vö. RAYNAL, G. T.: Histoire philosophique et politique des établissemens et du commerce des Européens dans les Deux—Indes. I. Neuchâtel & Genève, 1783. Introduction. 3. l.

⁷ BJÖM IV. 141. l.

A vonatkozó szakirodalom általános megállapítása, hogy A viaskodás—Toldalék a válságokat leküzdeni megpróbáló Batsányi heroikus és kétségbeesett kísérletét példázza. A felvilágosodás alapelveit igyekszik egyeztetni korának politikai eseményeivel, vélt vagy valós lehetőségeivel. Szauder József elsők között mutatott rá arra, hogy a Der Kampf lírája, valamint az Anhang meditációja nemcsak egy nagy lelki válság leküzdésének terméke, hanem előmozdítója is, hisz sajátosan a lélekben zajlik le ez a viadal és nem annak társadalmi valósággal elnyert kontaktusában.⁸ A verses rész az egyén — emberi nem, a költő — Génius, illetve a költő — Múza viaskodása sötétség és fény, feudalizmus és polgári haladás történelmi alternatívájában. A történelmi realitás és a felvilágosult ideák viadala már-már a haladás erőinek kudarcát vetíti előre, ám ezen a ponton belép Napóleon alakja mint a szükségszerű progresszió valós kibontakozásának letéteményese.

„Így hát uralkodó lehet a kunyhó fiából,
Hazája támasza a harcban és tanácsban.
A népek rettenete vagy büszkesége. ...
Kinek merész, rettentően csendes bátorsága előtt
Elsápad a nép leggőgösebb zsarnoka — ...

Most trónusokat rendít meg és dönt le itt
Hősi útjának óriáslépteivel,
Aztán ha az előrelátás úgy kívánja,
Okos önkénnyel másnak juttatja ezeket;
Ott felráz igájukból megszabadított nemzeteket,
S bölcs kíméléssel saját értékük,
Emberi méltóságuk fennkölt tudatára emeli őket,
És baráti kézzel vezeti el őket céljukhoz,
A polgári boldogsághoz és igazi közjóléthez,
Biztosan kimért léptekkel.”⁹

E néhány kiragadott sorral is jól érzékeltethető politikai perspektíva feltárásának és elemzésének tudományos igényével íródott Toldalék Batsányi János legjelentősebb politikai, s egyetlen államelméleti munkájának tekintendő. Történelemszemléletének tengelyében a herderi evolucionizmus és az alkotmányos, felvilágosult reformokat megvalósító monarchia gondolatköre hasonul Közép-Kelet-Európa napóleoni felszabadításának reményéhez. Bonaparte ugyanis a felülről jövő polgári reformok mihamarábbi megvalósulásának óhajában vált a nemzeti s haladó törekvések hordozójává, a Toldalékban kifejtett eszmék megvalósítására hivatott történelmi személyiséggé.

Az 1792 óta herderiánus eszmei ösvényeken járó Batsányi a „lassú forradalom” az evolúció módszere révén kibontakozó társadalmi haladás híve volt.¹⁰ Már a franciaországi változások átgondolt értékelése kapcsán rámutatott arra, hogy ott „mint valami színházban, látni lehet, mily szörnyű viharok között kell hánykolódnia az állam hajójának, ha — míg kormányosai alusznak — váratlanul forgószél ragadja meg, s az emberi szenvedélyek erőszakos hullámainak játékvá lesz; látni mekkora és mily szörnyű veszélyekkel kell megküzdeniük az emberek annyi millióinak és mennyi idő-kig! — ha az államgépezet gondatlanság vagy a vezetők járatlansága, esetleg rossz-

⁸ SZAUDER JÓZSEF: i.m. 297—298. 1.

⁹ A viaskodás. in: BJÖM IV. 100—101. 1.

¹⁰ Vö. Mentőírás a Martinovics-perben. in: BJÖM II. 590. 1.

akarata folytán, kifordul sarkaiából.”¹¹ Batsányi mind a forradalom elsősorban robespierrista túlzásai okozta „anarchiáját”, mind a reakció természetellenes, fejlődést visszahúzó s gátló gyakorlatát elvetette. Sőt, ok-okozati összefüggésben épp a természeti törvényből eredő evolúció gátjául szolgáló reakció következménye lesz az alaktalan forradalmi káosz anarchiája.¹² Evolucionista fejlődéskoncepciójának szellemében ezért kell mindenkor „okos, a korszaknak és a nép jellemének megfelelő eszközökkel megelőzni a bajt. Lassan kell ugyan és biztosan, mint a természet, előrehaladni, és az emberek lelkületét előkészíteni. Az értelmet kell felvilágosítani, az észet meggyőzni, hogy az akaratot vezetni lehessen. Ezt nem lehet másképpen elérni, csak az ész és jószándék általános elveinek megfelelő és a társadalom célját szolgáló nevelés által és sok jó fejjel és szívvel megáldott férfiú együttműködése által. Boldog az az állam ahol ez történik és dicső a kormányzat, amely az ilyen férfiakat megvédelmezi. Ahol az emberek az államhoz való kapcsolataikat, a társadalmi lét előnyeit felismerték, és az ezekből származó kölcsönös kötelezettségeikről világos fogalmat alkottak — ahol szabadon hozott, s az általános jólétet biztosító törvények uralkodnak; ott nem kell semmiféle felfordulástól félni, ott egyesek hangja nem kelthet általános elégtelenséget, és nem zavarhatja meg a nyugalmat.”¹³

A viaskodás—Toldalék írója ugyanezen gondolatokat éli át, ugyanezen eszmék beteljesedését álmodja még egyszer végig. Programja a napóleoni Európa békés, parasztlázadásoktól és polgárháborútól egyaránt mentes diadala. Reformjai a korabeli magyarországi, illetve közép-kelet-európai társadalmi, politikai viszonyokhoz mérve a szó marxista értelmében forradalmi eszmék, hisz a feudális rendet eltörlő polgárosodás minőségi átalakulását, lényegét tekintve a tőkés formáció megvalósítását célozzák. Ideológiai naivitását Közép-Kelet-Európa elmaradott gazdasági, társadalmi, politikai viszonyai nemcsak magyarázzák, hanem egyúttal mentik is. Reformizmusa tulajdonképpen a francia mintához vezető út anarchikus, „rémuralmi” tévelygéseit akarja elkerülni.

Ebben az összefüggésben, logikai sorban lesz Napóleon a forradalom nagy művének méltó bevezetője és konszolidálója, a természet követelményeinek megfelelő evolucionizmus megtestesítője, aki a kor szellemének megfelelően kezébe vette a kormány gyeplőjét, majd a forradalmi Franciaország államát „(a demokratikus anarchia és a királyság) szörnyű zátonyai között ... bevezette a szabadság, egyetértés és boldog dicsőség kikötőjébe.”¹⁴

A Toldalék politikumának középpontjában a politikai szabadság és az állampolgári viszony dilemmája, azaz a jog eszményén felépülő alkotmányos monarchia áll. A francia felvilágosodás filozófusain kívül¹⁵ Batsányi alkotmányos monarchiáról alkotott elképzeléseire leginkább Wieland majd Kant hatott.¹⁶ Wieland 1791-ben

¹¹ Uo. 587. l.

¹² „Én mindazokból amiket történni látok és hallok, nem hozhatok ki egyebet, hanem hogy elmúlhatatlan a mi hazánkban is a revolúció, még pedig, mivel az észnek józan világossága előre nem ment, *revolution à la Hora és Gloska* fog lenni.” (Batsányi János levele Aranka Györgyhöz. Kassa, 1793: február 10. in: Batsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben. Kiadta TOLDY FERENCZ. Pest, 1865. 252. l.) Egyébként ugyanezt a konklúziót vonja le Raynal is a Pugacsov felkelés kapcsán. „Cette agitation, dont les suites pouvoient brouiller l'état, fit comprendre qu'il falloir apprivoiser les ours avant de briser leurs chaînes, que de bonnes loix des lumières devoient précéder la liberté.” RAYNAL, G. T.: i. m. III. 48. l.)

¹³ Mentőírás a nádorhoz. in: BJÖM II. 548. l.

¹⁴ Toldalék. in: BJÖM IV. 130. l.

¹⁵ Vö. VOLTAIRE. F. M.: *Lettres philosophiques* I. Paris, 1937. 89. l. MONTESQUIEU, CH. DE: *A törvények szelleméről* I. Bp. 1962. 312—325. l. RAYNAL, G. T.: i. m. IX. 68—80. l.

¹⁶ Wieland hatását már a Magyar Museum — Deutsches Museum névválasztásának párhuzamában felfedezhetjük. Batsányi maga írja a Magyar Museum Bé-vezetésében, hogy

könyv formában is kiadott *Neue Göttergespräche*-jét egy évvel később lefordította, majd közölte a Magyar Museumban *Beszélgetés* címmel.¹⁷

Az érett gondolkodó Wieland a felvilágosult despotizmus idealizált büvkörében élt. Olyan kormányformát vélt a jozefin rendszerben felfedezni, amely kizárólag a humanizmus elvárásait követi. Bízott abban, hogy a modern uralkodói stílus egyre jobban félreterzi a despotizmust, a zsarnokságot, miközben merészen alárendeli az uralkodó egyéni akaratát a törvények szükségszerű uralmának. Ilyen eszmei háttérrel fogadta a nagy francia forradalmat is. 1789 hatására elvetette az emberiség kiskorúságát hirdető Sonnenfels—Martini teóriát és kijelentette: az emberiség Európában elérte a felnőtt kort.¹⁸ Úgy tűnt számára, hogy a forradalmi Franciaország alkotmányozó nemzetgyűlésének eredményei minden várakozást felülmúlnak! Elvei eleget tesznek mind az egyetemes értelemnek, mind pedig az emberi társadalom természetének, hisz az államiság szilárd talpazatán állította helyre az uralkodó — alattvaló viszony várva várt harmóniáját. Kanthoz hasonlóan abban bízott, hogy az alkotmányos monarchia Franciaországa megvalósítja politikai eszményüket, mely a törvények uralmában, a jog államában, az értelem világos kifejlődésében ölt testet. (A sans-culottizmus mozgatórugói épp ezért rejtve maradtak előtte).¹⁹

A Beszélgetés politikai ideája az alkotmányos monarchia konklúzióját fogalmazza meg. Erzsébet angol királynő szavaival élve „egy kevés-számú, a' közönséges okosságra 's a' polgári társaságnak természetére épült tzikkelyekből álló *Constitutio* az a' tsalhatatlan, könnyű, és egyetlen egy eszköz, mellyel a' politikai társaságnak minden *orvosolható* fogyatkozásain segélyteni, az Igazgató és Alatt-valók között a' leghetőbb egyezést helyre állítani, és az Országoknak boldogságát megmozdúlhatatlan talpra helyheztetni lehet.”²⁰

A Toldalék a történetiség igényével közelít ehhez a kérdéshez, amennyiben az „Európai Köztársaság” valójában soha nem létező fikciójának felvillantásával igyekszik bemutatni azt a folyamatot, melynek „előbb vagy utóbb, végül mindenütt alkotmányos monarchia megalapozásához kellett volna vezetnie!”²¹ Ezzel tulajdonképpen a jogeszmény hiányán keresztül igazolja a szerző: az az Európa, melyben kinek-kinek jogai mindenki kötelességeiből származnának, alapjaiban idegen gondolat volt a feudális kormányzatok államférfiai előtt.²² Batsányi — korának antifeudális gondolkodóihoz hasonlóan — épp az abszolutista monarchiák Európájának korhadtságára mutatott rá akkor, amikor a francia események konklúziójában és a Code Napoleon rendszerében általában a jog diadalát emelte ki. A *Der Kampf*—Anhang ennek jegyé-

„a Német *Litteratura* egy ilyen Gyűjtemény által jött leg-inkább virágzásba, úgy-mint a' *Bremische Beiträge* által! ...A' leg-újabb ilyen-nemű munkák: *der deutsche Merkur*, mellyet Wieland ad-ki. Kezdődött 1773-ban, és most-is folytatódik. *Deutsches Museum*,... hasonló-képpen most is folytatódik.” (Bé—vezetés. in: BJÖM II. 100. l. Vö. KÓKAY GYÖRGY: A magyar hírlap — és folyóiratirodalom kezdetei (1780—1795). Bp. 1970. 440. l. továbbá KÓKAY GYÖRGY (szerk.): A magyar sajtó története I. 1705—1848. Bp. 1979. 211. l.)

¹⁷ Beszélgetés. in: BJÖM II. 214—239. l. Vö. JÁSZAI REZSŐ: A francia forradalom történetirása hazánkban. Szeged, 1896. 33—34. l.

¹⁸ „Akármeddig tartson bár a' gyermekiségnek... ezen idő—szakasza, valahára el kell annak az időnek jöni, mellyben az emberek nem hagynak többé magokkal mint gyermekekkel úgy bánni, nem *akarnak* többé tsalattatni,...” (Beszélgetés. in: BJÖM II. 236. l.) Jól érzékeltethető e ponton a német felvilágosodás eszmekörének hatása. Kant például azt írja, hogy „a felvilágosodás az ember kilábalása maga okozta kiskorúságából! Kiskorúság az arra való képtelenség, hogy valaki mások vezetése nélkül gondolkodjék.” (KANT, I.: Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás. in: KANT, I.: A vallás a pusztá ész határain belül és más írások. Bp. 1980. 77. l.)

¹⁹ DROZ, J.: *L'Allemagne et la Révolution française*. Paris, P. U. F., 1949. 322—324. l.

²⁰ Beszélgetés. in: BJÖM II. 238. l.

²¹ Toldalék. in: BJÖM IV. 111. l.

²² SOREL, A.: *Európa és a francia forradalom*. Bp. 1888. 12. l.

ben foglalkozik a társadalmi szerződés találmányával, „az állam legjobb és legcélszerűbb megszervezése és igazgatása” problémájával.²³

Tudjuk, Batsányi az alkotmányos monarchia híve volt. Az abszolutista monarchiakat mint önmagukat túlélt reakciós kövületeket tekintette, de Rousseau nyomán elhatárolta magát a „tisztá demokrácia” gondolatától is, hisz „hol lehetne a földön már most csak egyetlen olyan többmillió népet ... találni, amely eléggé értelmes és érett lenne rá, vagy a morális jószág olyan fokára jutott volna, hogy egy többszáz, bármily jól megválasztott képviselői gyülekezet által nyugodtan kormányoztathatná magát?”²⁴

Batsányi despotizmusbírálatát két elemet állít előtérbe. Az egyik a fejedelem és a nép között létrejött társadalmi szerződés megszegése, illetve szándékos mellőzése, a másik pedig az ebből eredő jogviszony és joggyakorlat. A Toldalék az önerőből polgári létre emelkedett harmadik rend egyik szószólójának, Sieyès abbé híres Mi a harmadik rend? című röpiratának forradalmi gondolatait szegezi szembe ezzel a gyakorlattal. Batsányi húsz év távlatában szinte filológiai pontossággal adja vissza 1789 tavaszának követeléseit, hangsúlyozva, hogy Közép-Kelet-Európa feudális önkényuralom által elnyomott alattvalóinak „nagy többsége, a nép, maga a nemzet! ... a nemzet, amely minden kellene hogy legyen, de mégis semmi! amelynek nevét és jogait most néhány ezer, vagy néhány száz ember bitorolja, azok, akik a jog nélküli barbár időkben a nép uraivá és képviselőivé tolták fel és szervezték meg magukat, és akik a nemzetet azóta közösen nyomták el s állandóan el fogják nyomni mindaddig, míg az ezt a törvényes rendetlenséget és hagyományos zsarnokságot többé már nem bírja vagy nem akarja elviselni.”²⁵

Ebből adódik, hogy a korszellemnek megfelelően, a revolúció anarchiájának megakadályozása végett, a herderi reformfelfogás útmutatóit követve — a polgárosodás eszméinek megfelelően — felülről jövő reformok révén kell átalakítani az állatot, a kormányformát. Az uralkodó és a nép között tehát közös megegyezés alapján ismét helyre kell állítani a jogi viszonyt, azaz az alkotmányos monarchiát. Ez az alkotmányos monarchia tulajdonképpen egy olyan eszményi alkotmányon nyugodna, amelynek magvát a Code Napoléon antifeudális elvei alkotnák,²⁶ mivel „alapelveit és lényegesebb meghatározásait tekintve immár hamarosan az egész európai emberiség kódexévé lesz s a polgárosult világot valószínűleg örökre biztosítani fogja a feudális garázdálkodás bármiféle visszatérése ellen.”²⁷ Ennyiben, de csakis ennyiben minden országra alkalmazható alapelvekről, egyfajta eszményi alkotmányról van szó. Batsányi azonban — szem előtt tartva a herderi nemzeteszmeny egyediséget hangsúlyozó vonásait — nem feledkezik meg a nemzeti karakter, a történelmi múlt mindenkor fontos szerepének, sajátos jegyeinek fontosságáról sem.²⁸ Így a Code Napo-

²³ Toldalék. in: BJÖM I. 118. l.

²⁴ Uo. 119. l.

²⁵ Uo. 125. l.

²⁶ TOUCHARD, J.: Histoire des idées politiques II. Paris, P. U. F., 1959. 470—471. l.

²⁷ Toldalék. in: BJÖM IV. 121. l.

²⁸ Herder a nemzetet az emberiség alapegységének és letéteményesének tekintette. Történetfilozófiai írásaiban kibontott organikus államelméletének értelmében a nemzeteket egy—egy megszülető, fejlődő és hanyatló élő organizmusként tartotta számon. Minden egyes organizmus magába olvaszt egy alkotó és egy irányító erőt. Ezek teszik ki a népek genetikusszellemét, az illető nemzet karakterét, mely „csodálatos és különös. ... Megmagyarázhatatlan és kiolthatatlan: egyidős a nemzettel, egyidős az országgal, ahol a nemzet lakozik.” (HERDER, J. G.: Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások. Bp. 1978. 211. l.) Gyakorlatilag a történelem minden jelenségében kinyilatkozik; a nyelvben, az irodalomban, a vallásban, a művészetben, a szokásokban, az ország törvényeiben. Mindezen kifejezési formák összessége alkotja a nemzeti

léon nem valamiféle merev minta a számára, hanem eszme, méghozzá a polgári átalakulás progressziójának hordozója, rendszerező alapelve.

Ezek előrebocsátása mellett a Toldalék egy olyan jogeszményt körvonalaz, melynek szellemében „az alkotmányos vagy köztársasági uralkodó ... nem országos fejedelme, nem ura és birtokosa a földnek ... még kevésbé az embereknek... Az ő főhatalmi jogai és kötelességei a polgárság, vagyis az egész államterület polgári vagy lakói összességének jogain, a nemzet akaratan, teljes testi és erkölcsi képességein alapszanak. Hatalommal ... kormányoz, olyan formák között, amelyek meg vannak határozva és le vannak fektetve az alapalkotmányban; olyan törvények szerint, amelyek az illető ország és nép szükségleteire és jellemére, erkölcsére, hajlamaira, sajátosságaira és szokásaira vannak szabva, tehát a közjóra; az összesek boldogulására.”²⁹

A Toldalék napóleoni felszabadítást reménylő felvilágosult államelméleti absztrakciója és a francia fegyverek diadalának európai gyakorlata között azonban egyre mélyebb szakadék tátongott. Az ellentmondás egyik oldala kétséget kizáróan a napóleoni diplomácia azon eljárásában keresendő, „mely szerint az olyan nemzeteket, melyekről feltehető, hogy egykori függetlenségök emlékét még nem adták föl egészen, hatalmas fegyverekkel vegye alkalmazásba azon államok ellen, amelyeket háborúval meg akart támadni.”³⁰ Ime a „divide et impera” francia variánsa! Specifikus vonása, hogy a dunai monarchia feudális viszonyai közepette a napóleoni „megosztás” vitathatatlan polgári tendenciákat jelentett, ez pedig gyűlöletesen idegen volt a Habsburg monarchia nemesei, arisztokratái előtt. Szabadjon e helyütt külön nyomatékkal utalnunk arra, hogy az 1790-ben még nagyhangú magyar nemesség most a jól kiszámított osztályérdek szempontját nézve szolidaritással húzódott a ferenci kabineti abszolutizmus Habsburg sasának védőszárnyai alá.³¹ Napóleon magyarokhoz intézett kiáltványa pusztába kiáltott szó maradt, ékes bizonyosságul a bécsi udvar és a magyar uralkodó osztály érdekszövetségének. A francia császár kezében pedig az az Európa s benne az a Magyarország, melyben a Toldalék írója reménykedik, ekkor nem több mint a francia diplomácia fegyvertárának hatásos eszköze. Így amikor az 1809-es háború győztese megfenyegette II. Ferenc császárt; ha nem köt békét, a megszállt területeken bevezeti a francia rendszert, a Code Napoléont, megsemmisíti a feudalizmust, s a Habsburgok három országát erővel szétválasztja (Ausztria, Magyarország, Csehország), az osztrák uralkodó habozás nélkül elfogadta a schönbrunni feltételeket.³² Sőt, Mária Lujza főhercegnő és a „Minotaurusz” házassága immár dinasztikus alapokon kikristályosítandó osztrák—francia szövetségi rendszert hivatott deklarálni!³³ Az irdatlan francia határok (Neymen, Gibraltár, Messina, Hamburg, Zára, Laibach) európai persze ezzel még nem mondott le nagy tervéről, az egységes Európa eszméjéről, az európai törvénykönyv, a közös törvények, az azonos súly-, mérték- és pénzrendszer gondolatáról. Ám korántsem arról van szó, hogy ezek szerint a történelmi pillanat nem igazolta Batsányi úgymond bonapartista illúzióit. A történelem végkifejlete az, mely mind Bonaparte tábornok, mind Napóleon császár Európa-konceptióját egy zsarnok Európa-ábrándjává „degradálta”.³⁴

kultúrát. A kifejezési formák egyediek, ezért két nemzet eleve nem rendelkezhet azonos kultúrával. Vö. HERDER, J. G.: i. m. 403—406. l. DROZ, J.: i. m. 338. l.

²⁹ Toldalék. in: BJÖM IV. 126. l.

³⁰ WERTHEIMER EDE: I. Napóleon viszonya Magyarországhoz. *Budapesti Szemle*, 1883. 161. l.

³¹ GONDA IMRE—NIEDERHAUSER EMIL: A Habsburgok. Bp. 1977. 158—159. l. Magyarország története 5/1. 451—459. l.

³² Magyarország története 5/1. 454. l.

³³ CASTELOT, A.: Napóleon. Bp. 1972. 540—568. l.

³⁴ LAS-CASES, E. DE: Napóleon à Sainte—Hélène. Le mémorial. Paris, Libraire Nilsson, év nélkül. 51. 105. l. FOURNIER, A.: I. Napóleon életrajza III. Bp. 1920. 291—292. l. CASTELOT, A.: i. m. 566—567. l.

Az ellentmondás másik pólusát viszont azok az elképzelések jelezték, melyek a francia szupremácia Európájában jogi forradalmat és önálló nemzeti államok létrehozását várták Napóleontól.³⁵ E remények irrealitását úgy hisszük nem kell bővebben ecsetelnünk. Szükségesnek tartjuk ellenben felhívni a figyelmet az alkotmányos átalakítást végrehajtó reformer kép szabadkőműves eszmekörben fogant gyökereire. A Toldalék hosszan idézi Schiller Posa márkijának szavait, aki az uralkodó meggyőzése révén akarja lerombolni az abszolutista rend feudális szisztémáját, bevezetve az alkotmányos monarchiát létrehozó reformok polgári tendenciákat megvalósító sorozatát.³⁶ Franz Mehring elsők között mutatott rá, hogy Posa márké elképzelései mögött leginkább Adam Weishaupt illuminátusainak reformgondolatai lelhetők fel, a meggyőzés naiv, utópista módszerének polgári súlytalanságával egyetemben.³⁷ Batsányi Schiller párhuzama logikus és nyilvánvaló. A Posa márké képviselte feudális Európát megreformáló és átalakító államférfiúi nagyság nem pusztán elképzelés többé, hanem történelmi valóság, politikai gyakorlat, Bonaparte Napoleon személyében.³⁸

Az „alkotmányos egyeduralom” vagy „köztársasági monarchizmus” eszméje tehát azt jelenti, hogy a felvilágosodás politikumának megfelelően az állam mindenhatóságát az ész csalhatatlanságának szolgálatába állítja a Toldalék koncepciója.³⁹ Ami a szuverenitást illeti, Batsányi — Rousseau útmutatását követve — annak klasszikus eredetéhez nyúl vissza.⁴⁰ A nép kezébe helyezi azt, úgy fogva fel mint a köztársaságkori Róma közgondolkodása, mely szerint „olyan az állam igazgatása, akár a gyámság, azok javára kell szolgálnia, akiket ránk bíztak, s nem azokéra, akik a megbízást kapták.”⁴¹ Ez elv kimondásáért adózik örök tisztelettel II. József emlékének, elsősorban ehhez hasonló megnyilatkozásokra kell gondolnunk akkor, amikor Batsányi jozefinista jellegű illúzióit emlegetjük.⁴² A Code Napoléonon nyugvó Európa-koncepció szellemében uralkodó „királyok nagy királya”,⁴³ valamint a polgárkirályok esetében nem arról van szó, hogy az állam mindenhatóságát csökkentik a polgári szabadság javára, hanem arról a gyakorlatról, hogy „e mindenhatóság segítségével kényszerítsék a polgárokat, fölvenni az új vallás kereszttségét.”⁴⁴ A Toldalék konklúziójában ennek belpolitikai vetülete a közjog alapján nyugvó polgári rend születése, míg külpolitikai aspektusa „az európai szövetség, vagy államtársulás összes hatalmaira

³⁵ Toldalék. in: BJÖM IV. 128. l.

³⁶ Vö. SCHILLER, F.: Don Carlos, III. felvonás X. jelenet. in: Friedrich Schiller összes drámái I. Bp. 1970. 421—437. l.

³⁷ VAJDA GYÖRGY MIHÁLY: Schiller. Bp. 1953. 98—99. l.

³⁸ Toldalék. in: BJÖM IV. 129. l.

³⁹ Szaunder József idézett tanulmányában rámutat arra, hogy Batsányi egyik forrásul Kant örök béke tervezetét használta fel. Ennek megfelelően „republikánizmus az az államelv, amely a végrehajtó hatalmat a törvényhozótól elkülöníti.” (KANT, I.: Az örök béke tervezete, Bp. 1918. 34. l.) SOREL A.: i. m. 139. l.

⁴⁰ „A képviseleti eszme új dolog, a hűbéri kormányzattól, ebből az igazságtalan és abszurd kormányzattól származik, amely alatt az emberfaj lealjasult és szégyenletessé vált az ember név.” (ROUSSEAU, J. J.: A társadalmi szerződésről. in: ROUSSEAU, J. J.: Értekezések és filozófiai levelek. Bp. 1978. 560. l.)

⁴¹ CICERO, M. T.: A kötelezettségek. in: Marcus Tullius Cicero válogatott művei. Bp. 1974. 285. l.

⁴² Vö. Toldalék. in BJÖM IV. 121. 132. l.

⁴³ „...Ó, legyen erős,
Nagylelkű, s onton bőségszarujából
Emberi boldogságot — hagyja érne
A szellemet az ön világa tágas
Épületében. Adja vissza nekünk
Azt, amit elvett. Millió királynak
Legyen királya.” (SCHILLER, F.: i. m. 431. l.)

⁴⁴ SOREL, A.: i. m. 140. l.

egyformán kötelező és sérthetetlen nemzetközi jog lerögzítése.”⁴⁵ A Batsányi rajzolta Napóleon-kép ezáltal válhat az örök béke eszméjének hordozójává, kontinuitásában még egyszer felvillantva azt a letűnt illúziót, melyet a francia felvilágcsodás nagy teoretikusai tápláltak a néhai felvilágosult despoták iránt.⁴⁶

Hogyan értékeljük ezek után — mintegy az itt leírtak összegzéseképpen is — A viaskodás—Toldalék politikai koncepcióját, történelmi perspektíváját?

A művet — elsősorban aktuálpolitikai jegyek alapján — bonapartista röpiratként tartja számon szakirodalmunk. Szauder József árnyalatnyi finomságokra kiterjedő elemzése túl azon, hogy felhívja figyelmünket Kant idézett munkájára, elsősorban az esztétikum oldaláról, illetve a költői szubjektum felől közelíti meg a műalkotást. A bonapartista illúzió és az egyéni sors tragikumának antagonizmusába ágyazza Batsányi politikai elveit, miközben kibontja az alkotói én jegyeit.⁴⁷

Tarnai Andor írásai logikus és megalapozott érvekkel mutatják ki a költői eszmény és a történelmi valóság ellentmondásait, hangsúlyozva, hogy „a német közönségnek író Batsányi János magyar bonapartista volt, és mint ilyen, egészen más elbírálás alá esik, mintha a megfelelő német irányzat híve lett volna.”⁴⁸

Keresztury Dezső a történelmi összefüggések jegyében figyelmeztet arra, hogy a magyarországi bonapartizmus előzményei, szellemi előfutárai már II. József alatt feltűntek, hisz a jozefinista adminisztráció felépítéséhez és kiteljesítéséhez szükséges honoratior értelmiségi rétegek vonták először — történelmi tényekkel is alátámasztott korszerű érveléssel — kétségbe a Habsburg monarchia létjogosultságát.⁴⁹

Kosáry Domokos Napóleon és Magyarország című tanulmányában hatalmas tényanyagot „felvonultatva” igazolta, hogy nálunk a bonapartizmusnak volt egy első hulláma, amelyet Bonaparte Napóleon személye és a francia diplomácia által megcsillantott lehetőségekben kell keresnünk. Osztálybázisként a volt jakobinusokat jelöli meg, kiemelve az antifeudális, felvilágosult polgári tendencia és az uralkodó feudális jellegű nacionalizmus perspektíváját. Így az említett magyar bonapartizmus döntő eleme a polgári haladás, valamint a Habsburg birodalomtól történő elszakadás nemzeti függetlenségre szólító gondolata.⁵⁰

⁴⁵ Toldalék. in: BJÖM IV. 128. 1.

⁴⁶ Vö. „Ose davantage & donne le repos à la terre. Que l'autorité de ta méditation, que le pouvoir de tes armes force à la paix des nations inquiètes. L'univers est la patrie d'un grand homme: c'est le théâtre qui convient à tes talents. Deviens le bienfaiteur de tous les peuples.” (RAYNAL, G. T.: i. m. II. 308. l.) Illetve „Otez de devant mes yeux cette épée qui m'éblouit et me blesse. Puissé-je voir Frédéric le juste et le redouté ses états d' un peuple nombreux dont il soit le père! et J. J. Rousseau, l'ennemi des rois, ira mourir au pied de son trône.” (ROUSSEAU, J. J.: Au roi de Prusse. Du 30. octobre 1762. in: Oeuvres complètes de Jean—Jacques Rousseau tome XV. Correspondance II. Paris, 1835. 105. l.) Nagy Frigyes ürügyén szeretnénk e néhány sorral érzékeltetni azon illúzió folytonosságát, mely mind a felvilágosult despotizmusban, mind a napóleoni felszabadításban a polgári létet és békét teremtő uralkodó alakját fedezi fel.

⁴⁷ SZAUDER JÓZSEF: i. m. 297—299. l.

⁴⁸ TARNAI ANDOR: Batsányi Der Kampf-ja. (Szauder József és Benda Kálmán hozzászólásával) ItK, 1967. 3. sz. 266—267. l. Uő.: Magyar jakobinusok, bonapartisták és nyelvújítók. Irodalomtörténet, 1972. 383—396. l.

⁴⁹ KERESZTURY DEZSŐ: Napóleon mint „Felszabadító” — magyar szemmel. Helikon, 1976. 2-3. sz. 220. l.

⁵⁰ KOSÁRY DOMOKOS: Napóleon és Magyarország. Bp. 1977. 157—161. l. Batsányi az 1809-es francia győzelem nyomán a Habsburg uralom összeomlására számított, Wagram ismeretében nem alaptalanul. 1809 novemberében a Bécsből kivonuló francia csapatokkal együtt Párizsba ment. Személyes kapcsolatait is felmérve új szerepre készült az európai politikai irodalomban, a felvilágosodás eszméi, a polgári haladás és egyúttal a Napóleontól várt reformok szolgálatában. Erre vonatkozóan bővebben lásd WERTHEIMER, E.: Die Verbannten des ersten Kaiserreich: Louis Bonaparte, Jérôme und Katharina von Westfalen, Elise Baciocchi, Caroline Murat, Fouché, Savary, Maret. Leipzig, Duncker, 1897. 277—281. l. ERNOUF, B.: Maret, duc de Bassano.

Benda Kálmán Batsányi politikai pályáját vizsgálva kiemeli, hogy a magyar demokraták eszmei fejlődésében mind itthon, mind emigrációban volt egy szakasz, amikor Napóleontól és diadalmas hadaitól várták a kibontakozást. „Magatartásuk a hazai helyzet szükségszerűségéből fakadt, s a magyar demokratikus politikai fejlődés egyik fontos és lényeges állomása volt.”⁵¹

A magunk részéről Batsányi János politikai eszméinek idealizmusára, annak utópista elemeire hívnánk fel a figyelmet. Tesszük ezt annál is inkább, mivel A viaskodás—Toldalék világképe, történetfelfogása egy közeljövőben beteljesedni látszó és győzedelmeskedni hivatott reménysugár fikciójából táplálkozik. A tanulmány központi érdeklődése arra irányul, aminek majdan, a kézzelfogható közelség perspektívájában be kell következnie. Batsányi minden idegszálával a napóleoni Európa lehetőségének és szükségszerűségének igazolását vigyázza. Ehhez a rendszert és módszert Herdertől veszi át. A történeti jelenségeket keletkezésükben, fejlődésükben vizsgálja. A történeti folyamatok törvényeinek megismerésére azért törekszik, hogy feltárljanna előtte azok a fejlődési erővonalak, amelyek a jövő polgári társadalmának elvi és gyakorlati feltételeit vetítik ki.⁵² Elemző módszerére mégis az utópia nyomja rá bélyegét. A „Látó” szemei előtt kibontakozó jövő kópiájából a múltat „megmagyarázni”, majd ebben a tendenciózusságában beszűkülő alapállásból kibontani a Napoleon személye által garantált Európa-koncepció alkotmányos monarchiáinak igazolását — ez a Toldalék történetiségének alfája s omegája. Egy fikcióból történő visszakövetgetetés, egy aktuálpolitikai helyzethez fűzött illúzió alátámasztását szolgáló tudományos igényű koncepció igazolása áll a szerző gondolkörének fókuszában.

E problémakörnél mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy Batsányinak az egyes ember történelemformáló erejéről vallott nézetei érintkezési pontokat mutatnak a „három nagy” utópista eszmekörével. Szerintük az „hogy a valóság és az igazság eddig nem uralkodott a világon, az csak onnan ered, hogy eddig nem ismerték fel őket helyesen. Hiányzott ugyanis a lángeszű egyes ember, aki most ime fellépett, és felismerte az igazságot.”⁵³ Bonaparte személyének megítélése egyébként leginkább egy hosszú névsor ábrándos horizontjának összefüggésében tapintható ki a Marx előtti szocialista tanokban. Elég ha arra utalunk: Cabet az Ikáriai utazás című művében az „Égalité” és „Communauté” harcosai, az emberiség általános boldogságának előkészítői közé Napóleont ugyanúgy besorolja mint Lükurgoszt, Platont, Morus Tamást, Rousseau-t, Mablyt, Raynalt, Babeuföt, Buonarrotit, Lamartine-t vagy Owent, hogy csak néhány nevet mondjunk.⁵⁴

Az utópia eshetőségeit kutatva nem közömbös A viaskodás—Toldalék esztétikai szempontú megközelítése sem. Lukács György gondolatmenetét követve és alkalmazva Batsányi szóban forgó munkájára vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy annak „költeményi”, ódai részei „elsősorban nem egy jövődöbéli, még nem létező valóságot fejtenek ki, hanem a szubjektumnak egy ilyen valóság iránt érzett vágyódását... Az utópista magatartás objektívált-művészi megformálása ezért — esztétikai szem-

Paris, Librairie Académique Didier, 1884. 184—192. I. HORÁNSZKY LAJOS: Bacsányi János és kora. Bp. 1907. 103—109. I. VAJDA ILONA: Bacsányi János és Baumberg Gabriella I. Bp. 1938. NEMES ÉVA MARGIT Batsányi Párizsban. Találkozás Gabriellával, 1810—1811. Bp. 1942. PÁL MARGIT: Batsányi Párizsban, 1810. Bp. 1943. KOSÁRY DOMOKOS: i. m. 86—88. I. VÖ.: SAYOUS É.: Histoire générale des Hongrois II, Paris, Librairie Académique, 1876. 388. I.

⁵¹ BENDA KÁLMÁN: Napoleon és a magyarok. in: BENDA KÁLMÁN: Bemberbarát vagy hazafi? Bp. 1978. 318—330. I.

⁵² RATHMANN JÁNOS: Előszó. Herder történetfilozófiai gondolatairól. in: HERDER, J. G.: i. m. 26. I.

⁵³ ENGELS, F.: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig. in: Karl Marx és Friedrich Engels művei 19. kötet. Bp. 1969. 186. I.

⁵⁴ PÁNDI PÁL: „Kísértetjárás” Magyarországon I. Bp. 1972. 17. I.

pontból — nem utópia.” Viszont a Toldalék tudományos igénygel íródott tanulmány, elméleti absztrakció produktuma, és ha a művészet anti-utópista éle dominál, úgy „a filozófia, a tudomány vagy publicisztika ... képes arra, hogy absztrakt jövőndölésekben fogalmilag előlegezze perspektívái megvalósulását.”⁵⁵

Ezen fejtegetések alapján a Toldalék felvilágosult államelméleti, állambölcseleti utópiának tekintendő. Antifeudális éllel az uralkodás és a szabadság ellentmondását az alkotmányos monarchia gyakorlatában látja feloldhatónak. A felvilágosodás eszmerendszerében fogant munka erős szálakkal kötődik a XVIII—XIX. század fordulójának áttételes és ellentétekkel keresztezett szövevényének társadalmi, politikai kérdéseire. Utópiájában ötvöződik az irodalmi szándék a teória igényével, s az értékes utópiák történetét figyelve azt látjuk, hogy nem egy utópista rendszer, sőt a XVIII. század végéig ezek többsége szépirodalmi formában fejt ki elméleti mondanódját.⁵⁶ Batsányinál A viaskodás ódája és a Toldalék teóriája sajátos műfaji együttesben is hordozza ezt a kettősséget.

A sokat emlegetett utópiától természetesen elválaszthatatlan a Toldalék haladó vonása. Ez mindenekelőtt antifeudalizmusában rejlik, abban, hogy a módszer utópista jellegű vonása egyszersmind döntő érvül szolgál a feudális rend ellen fellépő Batsányi kezében. Abban, hogy körvonalaiiban eljut a polgári történetfilozófia szabadság dilemmájának érzékeléséhez, és megpróbál választ adni arra a kérdésre, hogy miként egyeztethető össze a társadalmi, történelmi cselekvés, magatartás szabadsága, s az embernek mint társadalmi lénynek, illetve a természet alkotóelemének cselekvési módját meghatározó determinizmus.⁵⁷

Batsányi európai keretekben történő gondolkodása, a már említett francia politikai lehetőségekben bizakodó magatartása, a Toldalékban kifejtett politikai eszméi nyomán még egy kérdés vár válaszadásra. Hogyan fogadták annak idején a kortársak e másfél évszázadra eltűnt munkát, kik milyen ítéletet mondtak, s mit jeleznek ezek a vélemények.

Tudomásunk szerint két német újság (Allgemeine Zeitung 1810. aug. 30. és Morgenblatt 1810. okt. 30.) közölt egy-egy rövid ismertetést Batsányi e munkájáról, s lényegét tekintve bonapartista alapállásból dicsérte a Toldalék éretten átgondolt értekezését.⁵⁸ A mű eszmekörét érintő aktuálpolitikai német hatásokra elsősorban Karl Theodor Anton Maria Freiherr von Dalberg személyén keresztül utalhatunk.⁵⁹ Dalberg frankfurti nagyherceg — aki elismerően szölt Batsányi munkájáról⁶⁰ — lelkes támogatója volt a francia császár Habsburg hegemonia ellen irányuló német törekvéseinek, s első volt azok sorában, kik a német-római birodalom sírját ásták.⁶¹ Ennek a felvilágosult prelátusnak hatalmas politikai ambíciói voltak. Batsányihoz hasonlóan úgy vélte: Napóleon rövidesen megteremti az új európai rendet s benne a polgárosult Németországot. Az volt az elképzelése, hogy választófejedelemségé-

⁵⁵ LUKÁCS GYÖRGY: Az esztétikum sajátossága I. Bp. 1978. 595—597. l.

⁵⁶ PÁNDI PÁL: i.m. 20. l.

⁵⁷ ASZMUSZ, V. F.: A történelmi szükségszerűség és szabadság problémája. Spinoza és Kant. in: ASZMUSZ, V. F.: Marx és a polgári historizmus. Bp. 1973. 49—50. l.

⁵⁸ Lásd BJÖM IV. 155—156. l.

⁵⁹ „In ganz Deutschland kenne ich gegenwärtig nur einen einzigen Mann, an dessen Urtheil mir unendlich viel gelegen ist, und dessen wahre Meynung von meinem Werke ich bestimmt zu erfahren wünschte. Dieser Mann ist Dalberg, der bisherige Fürst—Primas, und jetzt Grossherzog von Frankfurt.” (Batsányi János levele Johann Friedrich Cottához. Párizs, 1810. május 20. in: BJÖM IV. 186. l.)

⁶⁰ NEMES ÉVA MARGIT: i.m. 15. l.

⁶¹ WERTHEIMER EDE: Ausztria és Magyarország a tizenkilencedik század első tizedében II. Bp. 1892. 169. l.

ből a „filozófusok paradicsomát”, a német államok modelljét alkotja meg.⁶² 1806 áprilisában levélben fordult Napóleonhoz s kérte, legyen a birodalom alkotmányának újrateremtője.⁶³ Ha ebbe a körbe helyezzük Batsányi munkáját, úgy az a Habsburg-ellenes, polgári átalakulást lobogójára tűző s a napóleoni felszabadítás reményéhez kötött Európa-koncepciók egyik figyelemre méltó elméleti produktuma. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a Toldalék szerzője elfeledkezne hazájáról. Nem véletlen, hogy a nemzeti függetlenség elemét hordozó rendi alkotmányt „szükséges rossz”-nak minősítve elfogadja s implikálja a Der Kampf koncepciója.⁶⁴

A mű 1810-es tübingai kiadásának magyarországi visszhangjáról nem sokat tudunk. Ez önmagában jelzi, hogy annak a politikai irányvonalnak, melyet Batsányi is képviselt, nemigen volt táptalaja a XIX. század első évtizedének Magyarországon. Tény: A viaskodás—Toldalék eljutott hazánkba is, ám az egyetlen ismert vélemény Kazinczy ajkbiggyeszítő kritikája. Széphalmon 1811. június 16-án kelt levelében írta a következőket. „Egy Der Kampf című 175 lapból álló könyv van kezemben; másé a könyv. Meg mernék esküdni, hogy Batsányié. Szörnyű dagály és homály.”⁶⁵ A „dagály” egyébként jogos észrevétele az ódára értendő, de bizonytalanok sem minden alap nélkül ítélte a Toldalék politikumát Kazinczy.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a Der Kampf—Anhang a felvilágosodás eszmerendszerében gyökerező államelméleti utópiák nem egy jellegzetes vonását viseli magán. A német nyelven írt munka a XIX. század első évtizedének magyarországi ellentmondásait hordozva a maga közép-kelet-európaiságában annak a korszaknak a torzója, amelyben a „szellemi mozgalom és a napi politika közé maga a történelem von mély, elválasztó árkot.” Azon gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok tipikus szülőtte, melyben „az objektív helyzet még éretlen volt ahhoz, hogy a történelmi arénán megjelenjék az a reális tömegelő, mely az előkészítési munkáját elvégző szellemi mozgalom céljait akciójával a napi politikában realizálja.”⁶⁶

Az 1700-as évek végének és az 1800-as évek elejének Habsburg-monarchiájában gazdasági, társadalmi és politikai törekvések kuszaságával találjuk szemben magunkat. Batsányi politikai elveinek tekintetében egyrészt „az antifeudális, polgári tendenciát kell az uralkodó feudális nacionalizmussal szembeállítanunk.”⁶⁷ Hangsúlyozzuk azonban, hogy a Batsányi képviselte felvilágosult polgári elképzelések sem vegytiszta polgári tendenciák! Politikai súlytalanságuk mögött pedig észre kell vennünk azt a társadalmi-politikai valóságtól történő elidegenedési folyamatot, amelyet Batsányi életútjának tragikus kudarcai keresztül igen jól nyomon követhetünk. Másrészt ezzel párhuzamosan a bécsi vezetésnek állandó gondot okozó „magyar kérdés”-t kell kiemelnünk. Ez az abszolutista módon kormányzott Habsburg-örökös tartományok és a rendi különállás biztosította magyar „függetlenség” sajátos problematikájában öltött testet.⁶⁸ Ebben a dualizmusban a napóleoni felszabadítás aligha

⁶² DROZ, J.: i. m. 303. l.

⁶³ FOURNIER, Á: i. m. II. Bp. 1918. 150—153. l. ANDREAS, W.: Das Zeitalter Napoleons und die Erhebung der Völker. Quelle & Meyer, Heidelberg, 1955. 337. l. CASTELOT, A.: i. m. 408—409. l.

⁶⁴ „Ez az alkotmány... egyelőre nyilván szükséges rossznak s talán még ennél is többnek bizonyulhatna: ott ugyanis, ahol a birodalmi rendek létezésétől és energiájától egyszersmind a nép egész nemzetisége és önállósága függ.” (Toldalék. in: BJÖM IV. 122. l.)

⁶⁵ Kazinczy Ferenc levele Szentgyörgyi Józsefhez. Széphalom, 1811. július 16. in: Kazinczy Ferenc levelezése IX. Közzéteszi VÁCZY JÁNOS. Bp. 1899. 17. 535. l. továbbá BJÖM I. Bp. 1953. 518. l. és BJÖM IV. 158—159. l.

⁶⁶ RÉVAI JÓZSEF: Válogatott történelmi írások II. Bp. 1966. 12. l.

⁶⁷ KOSÁRY DOMOKOS: i. m. 159. l.

⁶⁸ ANDICS ERZSÉBET: Metternich és Magyarország. Bp. 1975. 28. l.

lehetett volna több egy háborús diverzió történelmi tapasztalatainak lehetőségénél. Az 1809. év eseményei, a francia osztrák békekötés, Napóleon dinasztikus házassága egyértelműen mutatja annak a szakadéknak a mélységét, mely leginkább Batsányi politikai elveinek realitása, pontosabban irrealitása arányában mérhető.

A történelem kiszabta koordináták lehetőségeinek távlatában igazán hatni csak a kor embere képes. Ha e követelménynek az illető személyiség nem felel meg, úgy a szó hétköznapi értelmében reakcióssá válhat, míg drámai megroppanásokkal terhelt életpályát mondhat magáénak az, ki korának feltételeit megelőzve vívja a jövőt valahol mégiscsak előkészítő harcát vélt vagy valós politikai erőterek viharában. Ebben a „viharban” Batsányi azon elképzelése, hogy a Code Napoléon eszményi mintája legyen a széthulló Habsburg-monarchia romjain francia szupremáciával megszülető nemzeti önállóság polgári létalapjának, nem volt több egy letűnt pillanat varázsából táplálkozó politikai fikciónál. E pillanat egyúttal végzetes találkozása volt a valósággal, „s ez az elhallgatás ama rejtélyes tartalma, mely ugyanolyan mély és jellemző, mint a lázas teremtés kiapadhatatlan buzgása. ... Batsányi elesett Waterloonál, vagy legalábbis eleshetett volna, ... Így, megmaradva: egy teljesség bomlott szét, s egy hatalmas ember kidalolatlan harmincöt éve az emlék. Szótalanná morzsolódott...”⁶⁹

Лайош Кеер:

ГОСУДАРСТВЕННО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ
ЯНОША БАЧАНИ, НАПИСАННОЕ В 1809-М ГОДУ, ПОСВЯЩЕНО
НАПОЛЕОНУ

Борьба. Лирическое стихотворение. К этому названию издательством прибавлено ещё: о феодализме и новом европейском государственном строе, то есть о республиканско — конституционной монархии. (Der Kampf. Ein lyrisches Gedicht. Nebst einem Anhang über das Feodalwesen und das neue Europäische Staatensystem oder die republikanisch konstitutionelle Monarchie, vom Herausgeber). Произведене, имеющее это название, было незнакомо более полутора века, наконец в 1810-м году было найдено Эндре Жинделем в библиотеке Шафхаузена. С этого времени стало известным, что работа, написанная на немецком языке и напечатанная в Тюбингене в 1810-м году в издательстве Котта, в творчестве Яноша Бачани имеет выдающееся место относительно истории литературы, истории идей и не последний раз наука истории.

Наша научная статья с двух точек зрения смотрит трактат Бачани, посвящённый Наполеону. С одной стороны статья смотрит его трактат как просвящённую утопию теории государства, которая тесно связана с идеями французского и немецкого просвещения (Монтескьё, Руссо, Рейналь, а также Кант, Гердер, Дальберг), с другой стороны анализирует как политическую концепцию, указывая на то, что в 1809-м году воображение Бачани, по которому Наполеона Кодекс может быть идеальным образцом гражданских жизненных основ национальной самостоятельности, рождающейся с французской супремацией на обломках распадающейся Габсбургской монархии, является измышленным историческим положением, не соответствующим действительности.

⁶⁹ GAÁL GÁBOR: Batsányinál Linzben. in: GAÁL GÁBOR: Vidéki történet. Cikkok 1926—1928. Kriterion, Bukarest, 1977. 42., 48. 1.

L'OUVRAGE SUR LA THÉORIE D'ÉTAT CRÉÉ EN 1809
PAR JÁNOS BATSÁNYI DESTINÉ À NAPOLÉON

La lutte. Poème lyrique. Appendice concernant la féodalité et le nouveau système d'État européen; c'est-à-dire la monarchie dotée d'une constitution républicaine, ajouté par l'éditeur. (Der Kampf. Ein lyrisches Gedicht. Nebst einem Anhang über das Feodalwesen und das neue Europäische Staatensystem oder die republikanisch konstitutionelle Monarchie, vom Herausgeber).

Cet ouvrage, inconnue pendant plus de 150 ans, fut découvert en 1964 par Endre Zsindely, dans la bibliothèque de Schaffhausen. Depuis ce temps-là il est devenu certain que cet ouvrage de Batsányi écrit en allemand et publié en 1810 par l'éditeur Cotta à Tübingen est très important dans son oeuvre par rapport à l'histoire de la littérature et des idées, et aussi à la science historique.

Dans notre travail, nous analysons l'ouvrage de Batsányi destiné à Napoléon de deux points de vue. D'une part nous le considérons comme une utopie concernant une théorie d'État éclairé, étroitement liée aux idées des lumières françaises et allemandes (Montesquieu, Rousseau, Raynal, Kant, Herder, Dalberg). D'autre part nous l'examinons en tant que conception politique, en prouvant que la conception de Batsányi en 1809, selon laquelle le Code Napoléon pourrait être le modèle idéal de la base vitale civile d'une indépendance nationale créée à partir des restes de la monarchie Habsbourg par une suprématie française, n'était plus que la fiction d'un moment.